

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**SAMARAQAND DAVLAT
UNIVERSITETINING**

KATTAQO'RG'ON FILIALI

Ro'yxatga olindi:
№BD_60111400-2.01.

"TASDIQLAYMAN"

Direktor:

Sh.R. Urakoy

2023 yil "21" 08

**O'ZBEK TILI TARIXI
FAN DASTURI**

Bilim sohasi:	100000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110000- Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60111400– O'zbek tili va adabiyoti

Fan/modul kodlari		O'quv yili 2024-2025	Semestr 3	ECTS – Kreditlar	
Fan/modul turi Tanlov		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Umumiy (soat)	
	O'zbek tili tarixi	60	60	120	
2.	I. Fanning mazmuni “O'zbek tili tarixi” fanini o'qitishdan maqsad: o'zbek tilining bir necha yuz yillik shakllanish va taraqqiy etish dinamikasini kuzatish, yozuvlar tarixi, davrlar osha yetib kelgan qo'yozma manbalar va ularning mavjud nashrlardagi ashyoviy materiallarga suyangan holda fonetik, leksik, hamda grammatik sathlarda sodir bo'lgan o'zgarishlar va ularni yuzaga keltirgan lingvistik va ekstralingvistik omillar, shu bilan birga turkiy tillar, jumladan, o'zbek tilining tarixiy ildizlari, qadimgi turk davrining vujudga kelishi va ularga oid qarashlar xususida bilim berishdan iboratdir. Fanning asosiy vazifalari: “O'zbek tili tarixi” fani tarkibidan o'rin olgan “O'zbek tilining tarixiy grammatikasi”, “O'zbek adabiy til tarixi” va “Qadimgi turkiy til”ning vujudga kelishi hamda rivojlanishi bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash; arab alifbosiga asoslangan eski o'zbek yozuviga oid XI-XIV asrlarda yaratilgan eski turkiy til manbalari hamda XV-XIX asrlarga taalluqli eski o'zbek adabiy tili yodgorliklari fonetikasi, morfologiyasi, leksikasi va gap qurilishi haqida bilim berish; qadimgi turkiy tilning vujudga kelishi va davrlari bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash; oltoy tillar oilasi, turk va mo'g'ul tillarining alohida ajralib chiqishi, turkiy tillar tarixining xun davri, shuningdek, fan va ta'lim integratsiyasi mazmun mohiyatidan kelib chiqqan holda innovatsiyalarni ta'lim tizimiga keng jalb etish, zamonaviy axborot-kommunikasiya tizimidan keng foydalanish. II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) (3-semestr) «O'zbek tili tarixi» tanlov fani tarkibiga quyidagilar kiradi: 1-mavzu. O'zbek tili tarixi fani manbalari. Grafika (2 soat) O'zbek tilining o'rganilish tarixi, o'zbek tili grammatik qurilishi taraqqiyotining ijtimoiy-lingvistik xususiyatlari. O'zbek tili tarixining davrlashtirilishi. O'zbek tili tarixi va boshqa fanlar - hozirgi o'zbek tili, o'zbek dialektologiyasi, o'zbekiston xalqlari tarixi, o'zbek adabiyoti tarixi fanlari bilan aloqasi. 2-mavzu. O'zbek tilining tarixiy fonetikasi (2 soat) O'zbek tili fonetik xususiyatlari tarixini o'rganishda “Devonu lug'atit				

turk" va boshqa leksikografik manbalar hamda grammatik ocherklarning ahamiyati. Eski o'zbek tili unlilar tizimi, uning harfiy ifodalari, unli tovushlarning tarixiy taraqqiyot va ularning yozuvda aks etishi masalalari. Undoshlar taraqqiyoti.

3-mavzu. O'zbek tilining tarixiy morfologiyasi.

Ot so'z turkumi (2 soat)

Otning grammatik kategoriyalari: ko'plik, egalik va kelishik shakllari. -lar qo'shimchasining turli modal ma'nolari, arabcha ko'plik, forscha ko'plik shaklining qo'llanishi. Egalik kategoriyasi. Egalik shaklining kishilik olmoshlari ko'chimidan (transformatsiyasidan) paydo bo'lganligi. Kelishik shakllari taraqqiyoti.

4-mavzu. Sifat, son so'z turkumlari (2 soat)

Sifat. Sifatning ta'rif. Morfologik belgilari, asliy va nisbiy sifatlar, sifat darajalarining morfologik-sintaktik va sintaktik usullar bilan hosil qilinishi (eski o'zbek tiliga xos xususiyatlar ko'rsatiladi). Son taraqqiyoti. Eski o'zbek tilida sonlarning ifodalanish usullari va shakllari.

5-mavzu. Olmosh so'z turkumi (2 soat)

Olmosh so'z turkumi. Olmoshning boshqa so'z turkumlaridan farqi, uning ma'no turlari, sintaktik vazifasi. Kishilik olmoshlari, o'zlik olmoshlari, ko'rsatish olmoshlari, so'roq olmoshlari, birgalik olmoshlari, belgilash olmoshlari, gumon olmoshlari, bo'lishsizlik olmoshlari.

6-7-mavzu. Fe'l so'z turkumi (4 soat)

Bo'lishli va bo'lishsizlik. Bu kategoriyaning til taraqqiyotining barcha davrlarida amal qilinganligi, uning sodda (affiksali) va murakkab (to'liqsiz fe'l modal so'zlar bilan) shakllarida namoyon bo'lishi. Fe'l nisbatlari, ularning hosil qilinishi. Fe'lning funksional shakllari. Fe'llarda tuslanish.

8-mavzu. Ravish so'z turkumi (2 soat)

Ravish va uning taraqqiyoti. Ravish yasalishi: morfologik, sintaktik, morfologik-sintaktik, leksik-sintaktik usullar. Ravishlarda daraja shakli.

9-mavzu. Ko'makchi, bog'lovchi va yuklamalarning tarixiy taraqqiyoti (2 soat)

Ko'makchilar. Sof ko'makchilar, ularning ikki guruhga ajratilishi; eski o'zbek tilida (shu jumladan, qadimgi turkiy tilda ham) qo'llangan ko'makchilar, eski o'zbek va hozirgi o'zbek tillarida aynan va qisman fonetik o'zgarishlar bilan qo'llangan ko'makchilar, ularning semantikasi haqida tavsif beriladi. Bog'lovchilar, ularning taraqqiyoti, vazifasiga ko'ra turlari hamda qo'llanilish xususiyatlari. Eski o'zbek tilida iste'molda bo'lgan yuklamalar tuzilishi va qo'llanilish xususiyatlari.

10-mavzu. Tasviriy-ekspressiv so'zlar (2 soat)

Obrazli so'zlar. Undovlar. Vokativ so'zlar. Yozuv yodgorliklarida qo'llanilish xususiyatlari.

11-mavzu. So'z birikmasi va gap (2 soat)

Sintaksis. So'z birikmalari turlari. Izofa va uning ko'rinishlari. Teng va tobe (bitishuvli, bosqaruvli, moslashuvli) birikmalar.

12-mavzu. Gap bo'laklari (2 soat)

Gap bo'laklari. Ega, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovachi va hol. Uyushiq bo'laklar. Gap bo'laklarining uyushish hodisasi. Gap bo'laklarining tartibi.

13-mavzu. Adabiy til rivojlanishining ijtimoiy-tarixiy voqealar bilan bog'liqligi. Adabiy til turlari. Uslublar taraqqiyoti (2 soat)

"O'zbek adabiy tili tarixi" predmeti, adabiy til, uning ta'rifi, me'yorlashtirilgan til ekanligi, yozma va og'zaki shakllari, yozma adabiy til tarixini o'rganish masalalari.

14-mavzu. Eski turkiy adabiy til (2 soat).

Eski turkiy adabiy til davri. O'zbek adabiy tili va eski turkiy til. Arab va uyg'ur yozuvidagi manbalar, ularda adabiy me'yor masalasi. XII-XIV asrlardagi adabiy tilning taraqqiy etishida tarixiy voqealarning ahamiyati.

15-mavzu. "Qadimgi turkiy til". Qadimgi turkiy obidalar, ularning topilishi, o'qilishi (2 soat).

Qadimgi turkiy tilning davrlari, eramizgacha, eramizning I-V va VI-X asrlardagi ijtimoiy-madaniy hayot. Oltoy tillari oilasi haqida tushuncha. Turkiy tillar tarixida xun davri. Qadimgi turk davrining vujudga kelishi.

III. Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

(3-semestr)

1. Unli va undoshlar tizimi, ularga xos xususiyatlar.
2. Mustaqil so'z turkumlariga xos jihatlar.
3. Otlarda egalik, ko'plik, kelishik kategoriyalari.
4. Olmoshning turlari.
5. Sonlarning ifodalanishi.
6. Fe'l va uning vazifaviy shakllari. Sifatdosh, ravishdosh, harakat nomi.
7. Ravishni hosil qiluvchi affikslar.
8. So'z yasalishi. Affiksatsiya va kompozitsiya.
9. Tarixiy sintaksisga xos jihatlar.
10. So'z birikmalari va ularning turlari.
11. Gapda bosh va ikkinchi darajali bo'laklarning ifodalanishi.
12. Gap va uning turlari. Sodda gaplar va qo'shma gaplar.
13. Turk, chig'atoy, sart, o'zbek atamalarining qo'llanilish tarixi va ilmiy

asoslanishi.

14. Arab, fors-tojik va rus tillarining o'zbek tiliga ta'siri.

15. Mahmud Koshg'ariyning turli dialektlar haqidagi qarashlari.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. O'zbek tilining o'rganilishi.
2. O'zbek tili tarixini davrlashtirishga oid turkologiyadagi qarashlar.
3. Otlarda bo'lishsizlik shakli. Vosita kelishigi.
4. Sifat va ravishlarda belgining ortiqligi yoki kamligini ifodalovchi shakllar. Daraja formasi.
5. Fe'ldan sifat yasovchi affikslar.
6. Birgalik va gumon olmoshlari.
7. Aniqlik mayli: hozirgi (hozirgi – kelasi), o'tgan va kelasi zamon.
8. Ravishlarda daraja formasi. Sifatdosh oboroti, ravishdosh, harakat nomi oboroti.
9. Bitishuv munosabatga kirishgan so'zlar. Shaxsdagi moslik.
10. Izofa so'z birikmasi turlari.
11. Uyushiq bo'laklar. Gap bo'laklarining tartibi.
12. Undalma va kirish so'zlar.
13. Ko'chirma gap.
14. Bog'langan qo'shma gapni tashkil etishda teng bog'lovchilarning roli.
15. "Devonu lug'otit turk"dagi etnonimlar.
16. "Qutadg'u bilig"dagi nisbiy sifatlar.
17. "Hibatul-xaqoyiq"dagi onomastika.
18. "Qisasi Rabg'uziy"dagi arxaizmlar.
19. "Muhabbatnoma" matnidagi so'zlarning o'zaro bog'lanishi.
20. "Muhokamatul-lug'atayin"dagi ma'nodosh va shakldosh so'zlar.
21. Bobur she'riyatidagi asli turkiy so'zlar.
22. "Shajarayi turk" asaridagi etnonimlar.

3. V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

- "O'zbek tili tarixi" fani bo'yicha bakalavrlar o'zbek tili tarixini davrlashtirish masalasi, eski turkiy adabiy til va uning yodgorliklari tavsifi, eski o'zbek adabiy tili va shu tilda bitilgan yozma manbalari, o'zbek tilining fonetik, leksik, grammatik taraqqiyotiga doir ma'lumotlarga hamda o'zbek adabiy tilining shakllanish va rivojlanish bosqichlariga, ko'k turk yozuvi bitigtoshlari, qadimgi turk-moniy yozma yodgorliklari, turk-budda diniy-falsafiy asarlari til xususiyatlari, qadimgi turkiy yozuvlar, ularning kelib chiqish va qo'llanish tarixiga doir tasavvur va bilimga ega bo'lishi;

	<ul style="list-style-type: none"> • tarixiy tilshunoslikning nazariy va amaliy masalalarini tahlil qilish, o'zbek tili tarixini davrlashtirish masalasiga munosabat bildirish, eski turkiy adabiy til va uning yodgorliklarini tavsiflash, eski o'zbek adabiy tili va shu tilda bitilgan yozma manbalarni tahlil qilish. O'zbek tilining fonetik, leksik, grammatik taraqqiyotiga doir ma'lumotlarni umumlashtirish, o'zbek adabiy tilining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish, o'zbek adabiy tilining qardosh turkiy tillar bilan munosabatini faktik material asosida yoritish <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi</i>; • til tarixi masalalariga doir metodlarni, kichik matnlarni fonetik, leksik, morfologik hamda sintaktik tahlil qilishi, o'zbek adabiy tilining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini bilishi, qadimgi turkiy tilga oid (run yozuvidagi) til materiallarini o'qishi, ularni fonetik, leksik, grammatik, jihatdan tahlil qilish bo'yicha <i>malaka hosil qilishi kerak</i>.
4.	VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar; • ko'rgazmali qurollar; • kompyuter; • muammoli ta'lim; • qiyosiy tahlil. • turli xil nostandart testlar
5.	VII. Kreditni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish
6.	Asosiy adabiyotlar: <ol style="list-style-type: none"> 1. Rahmonov N., Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2009. 2. Абдурахмонов Ф., Рустамов А. Қадимги туркий тил. - Т.: Ўқитувчи. 1982. 3. Абдурахмонов Ф., Шукуров Ш., Махмудов Қ. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2008. 4. Турсунов У., Ўринбоев Б., Алиев А. Ўзбек адабий тили тарихи. - Т. Ўқитувчи, 1994. 5. Исхоков Ф. Эски ўзбек тили ва ёзуви. - Т.: Ўқитувчи. 1995. 6. Мухторов А., Санакулов У. Ўзбек адабий тили тарихи. - Т.:

	<p>Ўқитувчи. 1995.</p> <p>7. Фозилов Э. Ўзбек тилининг тарихий морфологияси.-Т., 1965.</p> <p>8. Турсунов У., Ўринбоев Б. Ўзбек адабий тили тарихи. - Т.: Ўқитувчи, 1982.</p> <p>Qo'shimcha adabiyotlar:</p> <p>1. Абдурахманов Н. Қадимги туркий тил. Қўлланма. - Т.:Ўқитувчи, 1989.</p> <p>2. Тўйчибоев Б. Ўзбек тили тарихий фонетикаси. Қўлланма.- Т.: Ўқитувчи, 1990.</p> <p>3. Махмудов Қ. Ўзбек тилининг тарихий фонетикаси. –Тошкент, 2006.</p> <p>4. Айдаров Г. Язык орхонских памятников древнетюркской письменности VIII века. - Алма-Ата, 1971.</p> <p>5. Ashirboyev S., Azimov I.,Rahmatov M., G'oziyev A. Eski o'zbek tili va yozuvi praktikumi. - Т., 2006.</p> <p>6. Аширбоев С. Алишер Навоийнинг насрий асарларидаги содда гапларнинг таркибий ва маъно турлари. Филол. фан. д-ри ... дис.- Т.,1990.</p> <p>7. Бафоев Б. Навоий асарлари лексикаси. - Т., 1985.</p> <p>8. Хусанов Н. XII аср ўзбек адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари. Филол. фан. д-ри ... дис. – Тошкент, 2000.</p> <p>Axborot manbalari (saytlar):</p> <p>9. www.ziynet.uz</p> <p>10. www.ziyouz.com</p> <p>11. www.literature.uz.</p>
7.	Fan dasturi Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali kengashining 2023-yil <u>30.08</u> dagi <u>10</u> -son bayonnomasi bilan ma'qullangan.
8.	<p>Fan/modul uchun mas'ullar:</p> <p>Sh. Mahmadiyev – SamDU, O'zbek tilshunosligi kafedrası mudiri, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.</p> <p>N.Abdumannatova – SamduKF O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi</p>
9.	<p>Taqrizchilar:</p> <p>M. Ubaydullayeva – SamDU O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (tashqi)</p> <p>M. Rustamov – SamduKF O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi. (ichki)</p>